

Gentagelsens leg

I "Hinsides lystprincippet" fra 1920 præsenterer Freud en forklaring på gentagelsens rolle i barnets leg, som har sat sit præg på legeteori.¹ Her hævder han, at barnet kan bearbejde sine smertefulde traumer ved at gentage dem i legen. Det har inspireret prominente legeteoretikere som Jean Piaget, der har anvendt Freuds forklaring til at udbygge sin egen teori om legens betydning for barnets udvikling.² I den pædagogiske verden har man dog overset, at Freud også fremlægger en anden forklaring på menneskets gentagelser, der ligeledes har betydning for legen. Følger vi denne udlægning, går gentagelsen fra at være en slags copingmekanisme til at blive en ustyrlig kraft, der sætter sig ud over enhver kontrol.

GÅDEFULDE GENTAGELSER

Når børn leger, bruger de mange gentagelser. De gentager de samme bevægelser, skaber små ritualer og imiterer deres forældre. Dog synes ikke alle barnets gentagelser at være motiveret af lysten. Det ses, når børn forvilder sig ud i lege, hvor de gentager episoder, som før har gjort dem oprørte og kede af det. Netop den slags lege får Freud til at

undre sig over, om nogle gentagelser kan være styret af noget andet end lystprincippet – nemlig en gentagelsestvang.³

Frem for at tilbyde et endeligt svar, forholder Freud sig meget spekulativt og fremsætter flere og endog modstridende hypoteser om relationen mellem lystprincippet og gentagelsestvangen. Det bliver ikke mindre forvirrende af, at han ligeledes forbinder gentagelsestvangen med dødsdriften. Disse spekulationer har givet anledning til flere forskellige tolkninger af gentagelsens rolle.

Alligevel har legeteorien primært støttet sig til en udlægning, hvor gentagelsen får en konstruktiv betydning for barnets udvikling, idet den hjælper barnet med at håndtere ubehagelige og traumatiske erfaringer gennem legen. Jeg vil i denne artikel vise, at Freud også lægger op til en anden tolkning af legen, hvor gentagelsen ikke blot manifesterer sig som en reaktion på et traume, men som en kraft, der kommer før traumet og derfor også før ethvert forsøg på at håndtere det. Dertil vil jeg inddrage Gilles Deleuzes læsning af Freud fra *Difference and Repetition* fra 1968, hvor Deleuze kommenterer på forholdet mellem gentagelsen og det fortrængte. Det, som gør Deleuze relevant i denne sammenhæng, er, at han lægger vægt på gentagelsens primære og positive bestemmelse i ”Hinsides lystprincippet” til forskel fra andre af Freuds skrifter.

I det følgende vil jeg først præsentere Freuds analyse og refleksioner omkring legen fra ”Hinsides lystprincippet”. Herefter vil jeg vise, hvordan dette har inspireret teoretikere og forskere inden for legeteori. Dertil vil jeg primært fokusere på Piagets teori om barnets leg fra *Play, dreams and imitation in childhood*, der blev udgivet i 1951 og sidenhen er blevet en klassiker inden for legeteori.

FORSVINDINGSLEGEN

En træspole kastes ned bag en sengekant og forsvinder. Den hives op fra sengen, kastes igen og skifter mellem at forsvinde og komme tilbage. Sådan beskriver Freud en leg, han har observeret hos en dreng på halvandet år.⁴ Faktisk er der tale om Freuds eget barnebarn, selvom det ikke nævnes i ”Hinsides lystprincippet”.⁵ Drengens leg betegnes også som fort-da-legen (borte-der-legen), idet barnet råber ”Oooo”, når træspolen kastes, hvilket Freud forstår som ”Fort”, og begejstret råber ”Da!”, når han genfinder legetøjet. Til tider gentager barnet kun den første del af legen, hvor træspolen smides væk, selvom det tydeligvis er genforeningen, der bringer størst glæde. Dette vækker Freuds undren, for hvorfor skulle han alene smide legetøjet væk, såfremt det

var den sidste del, der gjorde legen sjov? Ifølge Freud udfordrer drengens aktivitet en udbredt opfattelse af, at legen udelukkende skulle være styret af lyst. Derfor vil han undersøge, om der kunne være et andet princip, som motiverer barnet udover lystprincippet.

LYSTPRINCIPPET

Indledningsvist i "Hinsides lystprincippet" definerer Freud lystprincippet som en drivkraft, der stræber efter at minimere spænding i menneskets psykiske apparat. Han forestiller sig her forholdet mellem lyst og ulyst som en tærskel, hvor for meget spænding vil føre til ulyst.⁶ Anskuer man barnets forsvindingsleg ud fra denne opfattelse, synes den umiddelbart at øge spændingen i de situationer, hvor drengen skiller sig af med træspolen uden at blive genforenet med den. For at kunne forklare barnets adfærd fremhæver Freud nogle af hans personlighedstræk, som kort vil blive skitseret.

Efter Freuds mening er barnet lidt tilbagestående i sin sproglige udvikling og gør sig ikke synderlig bemærket på grund af sin intelligens. Til gengæld er han yderst velopdragen, samvittighedsfuld og overholder alle familiens forbud. Det mest imponerende ved barnet er, at han, trods sin stærke tilknytning til moderen, aldrig græder, når de skilles fra hinanden. Netop dette træk får Freud til at foreslå, at vi anskuer legen som en strategi, barnet har udviklet til at håndtere sin mors fravær. Her kan barnet nemlig bytte om på rollerne mellem passiv og aktiv. Fra at være den efterladte, bliver det nu ham, der i legen forlader en anden.⁷ Dette mener Freud kan give ham en følelse af kontrol over en situation, der før var ude af hans hænder. Derigennem tilbyder legen med træspolen en slags kompensation for det driftsafkald, drengen måtte udstå ved at tage afsked med moderen. Freud påpeger således: "Tydningen af legen var herefter nærliggende. Det hang sammen med barnets store kulturelle præstation og hermed tilvejebragte driftsafkald (afkald på driftstilfredsstillelse), at det tillod moderens bortgang uden modstand."⁸

Freud anser desuden drengens adfærd som ret typisk for børns væremåde, eftersom børn har det med at bruge legen til at gentage alt, hvad der gør indtryk på dem – både godt og skidt. Hvis man for eksempel tager sit barn til lægen, kan man næsten vide sig sikker på, at barnet efterfølgende vil lege doktor med kammeraterne. Herved kan barnet iscenesætte sig selv som doktoren, der undersøger en anden og derigennem bearbejde de stærke indtryk fra lægebesøget.⁹ I "Hinsides lystprincippet" er Freud mest interesseret i de lege og aktiviteter,

hvor lysten ved gentagelsen ikke er åbenlys. Det ses netop ved forsvindingslegen, hvor drengen gentager en episode, som ikke ligefrem vakte ham glæde, men som gennem legen blev omdannet til noget lystfyldt i form af en følelse af kontrol. Altså kan legen godt føres under lystprincippet herredømme. Følger vi denne udlægning, medfører forsvindingslegen ikke en ophobning – men en udligning af spænding i barnets psyke, hvormed legens gentagelse synes at få en konstruktiv og terapeutisk betydning.

Ud over en øget oplevelse af kontrol foreslår Freud, at lysten ved legen også kan skyldes forfølgelsen af en hævnimpuls. Ifølge denne tolkning bliver legen et udtryk for, at barnet tager hævn over moderen ved at smide legetøjet væk, som var det hende, han kastede bort.¹⁰ Dog vil jeg ikke gå så meget ind i denne tolkning, idet legeteorien primært har lagt vægt på den forklaring, hvor legen kan siges at bearbejde barnets følelser og øge dets kontrol.

PIAGETS KOMPENSATIONSLEGE

Freuds analyse af sit barnebarns leg har sat sit tydelige præg på adskillige tænkere inden for legeteori såsom den tysk amerikanske psykoanalytiker, sociolog og udviklingspsykolog Erik Erikson, der i værket *Barnet og samfundet* fra 1950 hylder idéen om, at barnet kan bruge legen til at bearbejde oplevelser ved at skabe *modelsituationer* af virkeligheden.¹¹ Kigger vi inden for en dansk kontekst, er Freuds udlægning af forsvindingslegen ligeledes blevet fremhævet af professor i udviklingspsykologi ved Aarhus Universitet Dion Sommer. I bogen *Leg og udvikling – tre teorier* forklarer han, at legen hos Freud blandt andet fungerer som en *fordøjelsesproces*, hvor barnet arbejder sig gennem sine udfordringer ved at gentage dem i legen, og derved opnår en større kontrol.¹² En tredje teoretiker, som lader sig inspirere af forsvindingslegen er den schweiziske udviklingspsykolog, biolog og filosof Jean Piaget, der anvender Freud til at understøtte sin egen teori om barnets udvikling og tilpasning.¹³

Kendetegnende for Piaget er, at han undersøger legen ud fra et evolutionært perspektiv, hvor han nøje følger barnets udvikling gennem kognitive stadier, der fastsættes efter barnets tilpasningsevne – også kaldet *adaption*.¹⁴ I legen sker denne tilpasning hovedsageligt gennem en *assimilationsproces*, hvor barnet bruger sine fysiske færdigheder og forestillingskraft til at ændre ved omgivelserne, så de stemmer overens med dets egen formåen.¹⁵ Piaget beskriver for eksempel, hvordan en dreng assimilerer, at en papkasse er en bil ved at skubbe

den hen over jorden.¹⁶ Hvis vi følger Piagets tankegang, kan en sådan aktivitet øge adaptationen, idet barnet udvikler sin forståelse og hand-
lekompetence ved at manipulere med omgivelserne. Altså behøver barnet ikke at blive frustreret over manglen på en rigtig bil, da det ved hjælp af assimilationen kan agere i hverdagspraksisser i lighed med sine forældre. Dog skal det lige nævnes, at den øgede adaption, ifølge Piaget, indfinder sig som et biprodukt af assimilationen. Det kan forstås sådan, at barnets motivation for at lege rundt med papkassen og andre objekter mest af alt handler om morskaben ved at mestre sine omgivelser. At denne aktivitet ligeledes øger barnets tilpasning, forstår Piaget som en positiv sidegevinst ved legen.¹⁷

Der, hvor Freud bliver relevant for Piaget, er i henhold til en type lege, der kan give barnet kompensation for smertefulde oplevelser.¹⁸ I den forbindelse inddrager Piaget et eksempel på en såkaldt *kompensationsleg*, han har observeret hos sin datter Jacqueline, da hun var omkring to år. Forud for legen har Jacqueline fået en ny stol, som hun er bange for at sidde på. Senere samme eftermiddag arrangerer hun sine dukker i mærkelige positioner, hvortil hun fortæller dem, at det hele nok skal gå. Ved at sige det, gentager hun forældrenes beroligende ord.¹⁹

Piagets tolkning af Jacquelines leg trækker meget på Freud, idet han forstår arrangementen af dukkerne som en måde at bearbejde hendes ubehag over at skulle sidde på stolen. Det sker ved, at Jacqueline gennem legen kan bytte om på rollerne, så hun indtager forældrenes position. På samme vis som ved forsvindingslegen sker der en omvendelse fra passiv til aktiv, eftersom Jacqueline ikke længere er den, der skal adlyde, men i stedet påbyder dukkerne at affinde sig med deres nye placering.

Ifølge Piaget kan barnet benytte den slags lege til at genvinde følelsen af kontrol ved at bearbejde sine erfaringer.²⁰ Hvorvidt dette ligeledes medfører en lystfuld tilstand, lader Piaget stå som et åbent spørgsmål. For ham er det mere vigtigt at vise, hvordan kompensationslegene understøtter og udvikler barnets kompetencer gennem assimilationen. Det interessante ved Piagets beskrivelse af kompensationslegene er, at han her anvender forsvindingslegen til at understøtte sin egen pointe om, at assimilationen er det primære, som definerer legen.²¹ Dette skal ikke misforstås sådan, at Piaget ikke anerkender lysten som en vigtig faktor, når man undersøger legen fra barnets eget perspektiv. Piaget mener blot, at man ud fra et videnskabeligt sigte ikke udelukkende kan bestemme legen ud fra lysten, da der også findes

andre forklaringer på legen. Det hænger sammen med, at Piaget helt grundlæggende opfatter legen som et udtryk for en mangel i barnets kognitive strukturer.²² Ifølge ham har barnet netop brug for legen for at opleve verden som meningsfuld og tilgængelig. Derfor står han fast på, at det, som udmærker legen i forhold til alle mulige andre aktiviteter, er målet om at få omgivelserne til stemme overens med barnets egen horisont.

Sat lidt på spidsen kan man sige, at Piaget i høj grad mener, at der må eksistere et andet princip udover lystprincippet, der kan forklare barnets mærkværdige gentagelser. Hos ham eksisterer der også princippet om assimilation, som indirekte øger barnets adaptation. Dermed opnår gentagelsen i Piagets legeteori en positiv og konstruktiv betydning, idet den giver barnets mulighed for at bearbejde sine indtryk, så det lettere kan tilpasse sig sine omgivelser. Dog afholder Piaget sig fra at gå videre ind i Freuds essay ved udarbejdelsen af sin legeteori, og han slipper for at skulle tage stilling til dele af teksten, der beskæftiger sig med gentagelsestvangen.

Mit mål er ikke at vise, at legeteoretikere som Piaget har taget fejl i deres læsning af forsvindingslegen fra ”Hinsides lystprincippet”. Forholder man sig udelukkende til de passager, hvor Freud fremsætter sine iagttagelser omkring forsvindingslegen, er det ikke underligt, at Piaget tolker gentagelsen som noget konstruktivt, der kan give barnet kompensation for smerten ved en tidligere erfaring og derigennem øge dets følelse af at høre til den verden, som barnet befinder sig i. Hvad, jeg derimod ønsker at vise, er, at Freud også tilbyder en anden læsning af legen, hvor gentagelsen ikke blot er en copingstrategi, men et princip, der er uden for barnets kontrol. For at vise dette, vil jeg her redegøre for andre dele af essayet, hvor Freud kommer nærmere ind på forholdet mellem lystprincippet, gentagelsestvangen og dødsdriften. Efterfølgende vil jeg inddrage nogle af Deleuzes pointer fra *Difference and Repetition*, hvor han fortolker ”Hinsides lystprincippet”. Det, som interesserer Deleuze ved dette essay, er, at han ser en udvikling i Freuds opfattelse af gentagelsen i forhold til tidligere værker.²³ For at uddybe denne pointe, vil jeg ligeledes henviser til passager fra essayet ”Remembering, Repeating, and Working Through” fra 1914.

GENTAGELSESTVANGEN

Vi har tidligere set, at selvom forsvindingslegen umiddelbart forekommer at modarbejde lystprincippet, så formår Freud at føre legen under dets dominans. Alligevel insisterer Freud på i ”Hinsides

lystprincippet", at der er andre af menneskets gentagelser, som ikke kan forklares ud fra målet om at minimere ulyst, der derfor nødvendigvis eksisterer af en anden drift.²⁴ Dertil præsenterer Freud flere iagttagelser, som han har gjort sig i løbet af sit kliniske arbejde. Han har eksempelvis stødt på krigsveteraner, der led af mareridt, som hver nat førte dem tilbage til krigens rædsler. Eftersom veteranerne ikke mærkede nogen lystgevinst derved, er det vanskeligt at forklare drømmene ud fra lystprincippet.²⁵ Et andet eksempel er neurotikere, som under deres behandling genoplevede deres traumer ved at overføre dem til det analytiske rum.²⁶ Selvom Freud anser overføringen som en nødvendig del af analysen, vil det ofte opleves voldsomt og ubehageligt for patienten, hvorved denne del af behandlingen ligeledes udfordrer lystprincippet. Freud foreslår derfor, at vi anskuer både disse mareridt og overføringsneurosen som styret af en gentagelsestvang. Spørgsmålet er, hvad denne gentagelsestvang går ud på.

Inden Freud giver sig til at besvare dette spørgsmål, minder han os om, at der er tale om spekulationer, som man enten kan acceptere eller lade være.²⁷ Altså kommer han ikke med nogen endelig forklaring, men giver forskellige bud på gentagelsestvangens beskaffenhed. Her fremsætter han blandt andet en fysiologisk forklaring, hvor gentagelsestvangen beskrives som et princip, der sammenbinder frit strømmende energi i menneskets psyke.²⁸ Ifølge denne forklaring er det først, når energien er bundet sammen, at lystprincippet kan reducere mængden af spændinger. Dermed behøver gentagelsestvangen ikke at stå i konflikt med lystprincippet, blot fordi det går forud for lysten.²⁹ Det hænger sammen med, at Freud forstår gentagelsestvangen som en del af menneskets primærprocesser, der arbejder på et ubevidst plan. I kontrast til dette fungerer lystprincippet som en sekundærproces, der kan aktivere den sammenbundne energi, gøre det bevidst og udligne spændingen.³⁰ På baggrund af denne forklaring kan krigsveteranernes gentagne mareridt ses som et symptom på ubundet energi, som forhindrer deres drømme i at få en ønskeopfyldende karakter, sådan som drømme normalt har. Altså manifesterer gentagelsestvangen sig, fordi energien endnu er frit flydende, og fordi der er brug for gentagelserne til at binde det sammen. Denne tolkning kan også anvendes til at forstå neurotikernes overføring af traumer i den analytiske kur, der ligeledes vidner om tilstedeværelsen af ubundet energi.³¹

Hvis vi anvender denne analyse af de krigsramte og neurotikernes gentagelser, kan vi se forsvindingslegen i et nyt perspektiv. Herved kan legen anskues som et symptom på ubundet energi i barnets

psyke, der først kan blive genstand for lyst efter en bearbejdelse i barnets ubevidste processer. Med andre ord må gentagelsen være til stede, før barnet oplever aktiviteten som sjov og lystfuld, idet gentagelsen i første omgang ikke er iværksat af lysten, men opererer uafhængigt deraf. For at forstå gentagelsestvangens uafhængighed af lystprincippet er det her nødvendigt at komme nærmere ind på dens relation til dødsdriften.

I ”Hinsides lystprincippet” beskriver Freud dødsdriften som et princip om at vende tilbage til en oprindelig og uforstyrret tilstand, før livet begyndte.³² Ifølge Freud har alle organismer denne konservative drift tilfælles, hvormed de søger at genoprette et tidligere stadium. Dødsdriften skal dog ikke forveksles med en selvmordstrang til at slutte livet hurtigst muligt. Freud påpeger, at det er vigtigt, at enhver organisme finder sin egen vej mod døden.³³ Ud fra denne bemærkning kan menneskets gentagelser ses som en del af deres rejse mod døden, hvorved det forsøger at genskabe en tidligere tilstand uden spænding.

Til at uddybe denne pointe foreslår Freud, at vi anskuer livsdrifterne som partialdrifter, der er underordnet dødsdriftens stræben mod døden.³⁴ I så fald kan dette forklare, hvorfor Freud opfatter gentagelsestvangen som mere primær end lystprincippet, fordi det er driften mod at vende tilbage til døden, som bliver styrende for alt andet i menneskets liv. Her vil lysten indfinde sig som en del af rejsen, der blot udskyder målet mod at dø. Dog er Freud ikke entydig i sin udlægning af forholdet mellem livsdrifterne og dødsdriften, og man kan også diskutere meningen i at fastholde en dualistisk driftsopfattelse.³⁵ Frem for at gå videre ind i denne diskussion, vil jeg i stedet fremhæve nogle andre træk ved Freuds karakterisering af gentagelsestvangen som en del af det ubevidste, hvortil jeg vil inddrage Deleuzes *Difference and Repetition*. Sammenlignet med tidligere værker viser ”Hinsides lystprincippet”, ifølge Deleuze, en udvikling i Freuds opfattelse af gentagelsen.³⁶ For at uddybe denne pointe, vil jeg ligeledes henvise til passager fra essayet ”Remembering, Repeating, and Working Through” fra 1914, hvor Freud beskriver forholdet mellem gentagelsestvangen og fortrængningen.

ET POSITIVT GENTAGELSESBEGREB

I ”Remembering, Repeating, and Working Through” beskriver Freud gentagelsestvangen som en modstand mod at erindre et traume, hvilket kan vise sig på flere måder i det analytiske arbejde.³⁷ Eksempelvis kan analysanden udfordre analytikerens autoritet frem for at erindre

barndommens traumatiske konfrontationer med forældrene. Det kan også være, at analysanden udtrykker en skam over at indgå i et terapeutisk forløb i stedet for at genkalde en skam over tidlige seksuelle aktiviteter. I den slags tilfælde overfører analysanden sine fortrængte erfaringer og impulser til det terapeutiske rum og bruger gentagelsen til at udøve det fortrængte i stedet for at huske det. Herved kommer gentagelsen i spil som en mangel på noget andet – nemlig mangel på hukommelse. Af samme grund mener Deleuze, at gentagelsen tildeles en negativ betydning, fordi den udgør en reaktion på noget andet.³⁸ Med det sagt betyder det negative ikke, at gentagelsestvangen nødvendigvis skulle være dårlig. Omvendt hævder Freud i “Remembering, Repeating, and Working Through”, at gentagelsestvangen faktisk tilbyder en mulighed for, at analysanden kan nå frem til det, som er fortrængt, hvis man formår at arbejde med gentagelsen på den rigtige måde.³⁹ Paradoksalt nok fungerer overføringen dermed som en gentagelse, der kan kurere en anden gentagelse.

Til forskel for gentagelsestvangens negative status i “Remembering, Repeating and Working Through” ser Deleuze, at den opnår en positiv bestemmelse i “Hinsides lystprincippet”.⁴⁰

Det hænger sammen med, at Freud i “Hinsides lystprincippet” beskriver gentagelsestvangen som en del af det ubevidstes primærprocesser. Dette får konsekvenser for opfattelsen af den psykoanalytiske praksis, idet gentagelsestvangen ikke længere anskues som en modstand, der forhindrer patienten i at erindre det fortrængte.⁴¹ I stedet hævder Freud i ”Hinsides lystprincippet”, at gentagelsestvangen befinder sig på samme plan som de impulser og erindringer, der er fortrængt, og at gentagelsestvangen ligeledes søger mod udløsning frem for undertrykkelse. Derfor mener han, at det må være noget højere oppe i menneskets psyke, som yder modstand mod det fortrængte, hvilket Freud derpå identificerer med jeget.⁴²

At gentagelsestvangen skulle have en positiv status, lyder måske lidt mærkeligt, eftersom vi lige har beskrevet gentagelsestvangens relation til døden. Med ordet positiv henviser Deleuze netop til gentagelsens primære rolle, hvorved den, frem for at være en reaktion på noget andet, udgør primærprocesser, der ikke er motiveret af noget. Altså går gentagelsen fra at være en mangel – nemlig manglen på erindring af et traume til at blive en kraft, der er til stede, før noget overhovedet går hen og bliver fortrængt. Af samme grund vælger Deleuze i sin læsning af Freud at bytte om på forholdet mellem gentagelsen og det fortrængte. Deleuze hævder følgende: ”Jeg gentager ikke, fordi jeg

fortrænger. Jeg fortrænger, fordi jeg gentager, jeg glemmer, fordi jeg gentager. Jeg fortrænger, fordi jeg kun kan udleve nogle typer erfaringer gennem gentagelsens modi".⁴³ Citatet her er ret kryptisk, men det siger noget om gentagelsens fundamentale betydning – at den ikke blot kommer i spil som noget sekundært til noget andet, men at den ligger til grund for andre af menneskets handlinger.

Hvis vi følger Deleuzes læsning af forholdet mellem gentagelsen og fortrængningen, indebærer det, at man intet kan gøre for at bremse gentagelsen, da den altid vil være til stede i menneskets liv. Ergo er det heller ikke nok at huske det fortrængte, hvis man vil stoppe gentagelsen.⁴⁴ Det indebærer ifølge Deleuze, at Freud må opgive teorien om, at der kan findes en årsag til gentagelsen i form af et barndomstraume, som kan graves frem ved hjælp af overføringen. Pointen er, at traumet ikke kan siges at komme før gentagelsen, da selv de allerførste minder er en del af gentagelsens bevægelse. Det særlige ved gentagelsen er, at den således laver et oprør mod kausaliteten og hele idéen om, at der er en begivenhed som kommer før en anden. Selv urfortrængningen anser Deleuze for at være en del af gentagelsen cirkulation frem for at være en begivenhed, der står uden for gentagelsen.⁴⁵ Dertil beskriver Deleuze også gentagelsen som et maskespil, hvor der bag enhver maske kun gemmer sig en ny gentagelse.⁴⁶ Herfra følger, at der kun er gentagelser, og at mennesket altid vil finde nye måder at gentage på, hvad end de er bevidste eller ubevidste, konstruktive eller til besvær.

GENTAGELSEN I LEGEN

Det interessante bliver nu at sammenholde den forrige udlægning af gentagelsestvangen fra "Hinsides lystprincippet" med gentagelserne i den lille drengs forsvindingsleg.

I den tidligere præsentation af forsvindingslegen så vi, hvordan Freud blandt andet tolker legen som en strategi, barnet har skabt for at håndtere de situationer, hvor det har været adskilt fra sin mor. Her ved fungerer gentagelsen som en slags overføring, hvor barnet overfører sit traume til en ny situation, som det selv er herre over. Altså kan legen give barnet følelsen af mestring og kontrol til trods for, at han gentager en ubehagelige episode og må adskilles fra noget, han har kært. Netop grundet denne følelse af kontrol mener Freud, at der kan være noget lystfyldt forbundet med legen, og at den derfor godt kan forklares ud fra lystprincippet.

Dog påstår Freud som sagt senere i "Hinsides lystprincippet", at gentagelsestvangen altid vil være til stede som noget, der går forud for lystprincippet. Samtidigt beskriver han gentagelsestvangen som et princip, der sammenbinder frit flydende energi i menneskets psyke, så det efterfølgende har mulighed for at blive besat af kræfter højere oppe i systemet. Det er også først efter, at energien er blevet bundet, at den kan blive genstand for lyst. Ud fra dette så vi, at drengens leg også kan læses som et symptom på gentagelsestvangens sammenbinding af energi, hvormed legen ikke synes at være iværksat af lysten, der først kommer i spil senere. Til at understøtte denne tolkning af gentagelsens forrang, blev vi derefter præsenteret for Freuds spekulationer omkring dødsdriften. Her beskrev Freud dødsdriften som et princip, der er styrende for alle andre drifter, fordi den rummer en trang mod at vende tilbage til et livløst stadie uden spænding. Som sagt, er det vigtigt for Freud at markere, at dette ikke resulterede i et masseselv-mord blandt verdens organismer, fordi de må finde deres egen vej mod døden og ikke bare tage den hurtigste udgang. Dette kunne endvidere forklare, hvorfor mennesket gennemlever en masse gentagelser på dets rejse mod døden, eftersom disse gentagelser er med til at gøre vejen derhen til et personligt anliggende frem for en hurtig afslutning. Set i dette perspektiv kan barnebarnets forsvindingsleg tolkes som en del af hans rejse mod døden, hvormed han gentager de samme hændelser for at efterligne et stadie, der var fri for forstyrrelse. Denne tolkning lyder måske voldsom og skal ikke forveksles med et udslag af en selvmordstrang. Derimod foreslår jeg, at legen kan ses som en måde, hvorpå barnet gør livet til sit eget ved at følge gentagelserne mod døden.

I den forrige gennemgang af gentagelsestvangen kom vi via Deleuzes bemærkninger i øvrigt ind på gentagelsens forhold til det fortrængte. Her blev vi præsenteret for Deleuzes påstand om, at gentagelsen ikke kan bremses af erindringen, fordi denne både kommer før traumet, før erindringen og blot vil iklæde sig nye masker. Overfører man denne pointe til drengens forsvindingsleg, mister legen noget af sin styrke som copingstrategi. Det skyldes, at gentagelsen først og fremmest opererer på et ubevidst plan og derfor står uden for barnets kontrol. Altså er barnets gentagende lege ikke noget, som barnet nødvendigvis kan styre. Såfremt drengen rent faktisk stoppede med at gentage sin smerte over moderens fravær, da ville en ny gentagelse blot træde i stedet, efterfulgt af en anden gentagelse og så videre.

Her er der altså intet oprindeligt traume, som kan bremse rækken af gentagelser, da selv moderens afsked er en del af gentagelsens masker.

Min pointe er, at vi ud fra Deleuzes læsning kan se gentagelsen som et eksistentielt vilkår, der viser sig i alt, hvad barnet foretager sig. Skal vi tro Deleuze, er gentagelsen nemlig både det, som gør os syge – men også det, som helbreder og befrier os.⁴⁷ Dette synspunkt giver endvidere en mulighed for at sammenbinde to tolkninger af forsvindingslegen, der ikke nødvendigvis er i modstrid til hinanden. Ved at gøre det kan forsvindingslegen anskues som en aktivitet, der i første omgang er igangsat af gentagelsestvangen, som fører barnet ud i en adfærd, der cirkulerer omkring en adskillelse. Herefter er Freud selv inde på, at legen godt kan forbindes med lystprincippet, så snart den frit strømmende energi er bundet sammen i barnets psyke. Det indebærer endvidere en mulighed for, at gentagelsen kan ændre karakter undervejs, så den går fra at være ubevidst til at blive en aktivitet, som har potentiale for at blive bevidst. Jeg vil dog stå fast på, at selv i denne sammenkobling af de to forklaringer er der intet, som kan stoppe barnet i at gentage. Selv når han er blevet træt af at smide træspolen væk og hive den frem igen, vil der være andre gentagelser på spil – nogle mere foruroligende end andre.

KONKLUSION

Med sin analyse af barnebarnets forsvindingsleg var Freud med til at sætte sit præg på legeteori. Her blev opfattelsen af gentagelsens betydning for legen taget videre af tænkere som Piaget, Erikson og Sommer. Eksempelvis anvender Piaget Freuds udlægning af legen til at vise, hvordan barnet bruger gentagelserne i legen til at bearbejde smertefulde erfaringer i omgivelser, der stemmer overens med dets egen formåen. I andre passager fra "Hinsides lystprincippet" fremsætter Freud spekulationer over gentagelsestvangen, som kaster nyt lys over forsvindingslegen. Det ses ved, at gentagelsestvangen får en primær bestemmelse, hvormed den kommer før fortrængningen, før hukommelsen og før alt muligt andet. En konsekvens ved denne tolkning er, at gentagelsen ikke kan styres, bremses eller fremprovokeres, da gentagelsen primært foregår som en del af menneskets ubevidste processer. Det gør gentagelsen langt mere uregerlig, idet den viser sig i alt, hvad barnet engagerer sig i. Gentagelsen vil derfor altid fortsætte sin indgriben i barnets leg.

-
- 1 Freud 2020: 27-29
 - 2 Piaget 1951: 148-149
 - 3 Freud 2020: 33-34
 - 4 ibid. 26-27
 - 5 Olsen & Køppe 1991: 383
 - 6 Freud 2020: 21-22; Olsen & Køppe 1991: 68-70
 - 7 Freud 2020: 27-29, 43-44
 - 8 ibid. 27
 - 9 ibid. 29
 - 10 Freud 2020: 28
 - 11 Erikson 1975: 208
 - 12 Sommer 1982: 29-31
 - 13 Piaget 1951: 148-149
 - 14 Sutherland 1992: 25; Skovbjerg 2016: 30-31
 - 15 Piaget 1951: 87
 - 16 ibid. 111-112
 - 17 ibid. 121, 162
 - 18 ibid. 148-149
 - 19 ibid. 133
 - 20 ibid. 131-135
 - 21 ibid. 1951:148-149
 - 22 ibid. 159-160
 - 23 Deleuze 2019: 19
 - 24 Freud 2020: 31-33
 - 25 Freud 2020: 31-33
 - 26 ibid. 30
 - 27 ibid. 34
 - 28 ibid. 39-41
 - 29 ibid. 43
 - 30 Olsen, Kjær, Køppe 2020: 15; Freud 2020: 43
 - 31 Freud 2020: 41-42
 - 32 ibid. 45
 - 33 ibid. 47
 - 34 ibid. 46-47
 - 35 ibid. 50-52
 - 36 Deleuze 2019: 19
 - 37 Freud 2003: 36-37
 - 38 Deleuze 2019: 19-20, 34
 - 39 Freud 2003: 40-14
 - 40 Deleuze 2019: 19-20
 - 41 ibid. 36
 - 42 ibid. 30-32
 - 43 ibid. 21 (egen oversættelse)
 - 44 Deleuze 2019: 22
 - 45 Deleuze 2019:22
 - 46 Deleuze 2019: 21-22
 - 47 Deleuze 2019: 22

LITTERATUR

- Deleuze, Gilles: *Difference and Repetition*. Bloomsbury Academic 2019 (1968)
- Erikson, Erik H: *Barnet og samfundet*. Hans Reitzel 1971 (1950)
- Freud, Sigmund: "Hinsides lystprincippet", i *Metapsykologi 2*. Hans Reitzels Forlag 2020 (1926)
- Freud, Sigmund: "Remembering, Repeating and Working Through", i *Beyond the Pleasure Principle and Other Writings*, redigeret af Phillips, Adam. Penguin Books 2003 (1914)
- Olsen, Ole A., Kjær, Børge, Køppe, Simo: "Redaktionel indledning", i "Hinsides lystprincippet" *Metapsykologi 2*. Hans Reitzels Forlag 2020
- Olsen, Ole A., Køppe, Simo: *Freuds psykoanalyse*. Gyldendal 1991
- Piaget, Jean: *Play, dreams and imitation in childhood*. William Heinemann LTD 1951
- Skovbjerg, Helle M: *Perspektiver på leg*. Tubine 2016
- Sommer, Dion B: *Leg og udvikling – tre teorier*. Dansk Psykologisk Forlag 1981
- Sutherland, Peter: *Cognitive Development Today: Piaget and his Critics*. Paul Chapman Publishing 1992